

Malin Pettersson Öberg

MODELLARKIVET

Vem bygger staden och för vem? Hur organiserar vi våra liv tillsammans? Miniaturvärlden inbjuder oss att drömma, skriver Bachelard i *Rummets poetik*. ”Vi äger världen i samma mån som vi förmår miniaturisera den. Men när vi gör det måste vi förstå att i miniatyren förtätas och berikas värdena. Det räcker inte med en platonisk dialektik mellan det stora och det lilla för att lära känna miniatyrens dynamiska kraft. Vi måste lämna logiken bakom oss för att uppleva det som är stort i det lilla.” Men visst medför drömmar och visioner – denna förmåga att se världen uppifrån och flytta runt dess delar – ett särskilt ansvar?

I en bostadsutredning från 1895, återgiven i boken *Storstockholms bebyggelsehistoria*, framgår att var fjärde person ur arbetarbefolkningen vid tidpunkten saknade egen bostad, liksom att sjuttio procent beräknades sakna den ”luftrymd per person” som ur medicinsk synvinkel ansågs vara den minimala. Det vill säga, femton till tjugo kubikmeter, eller en golvyta på fem till sju kvadratmeter. Åtta år senare hade bostadsbristen förvärrats och hyrorna stigit med i genomsnitt trettio procent. En ny utredning visade att luftrymden per person i de nyproducerade lägenheterna på Östermalm översteg hundra kubikmeter. Men trots skillnaden i utrymme var hyresnivån för de små lägenheterna avsevärt högre: 3,95 kr jämfört med 2,92 kr per kubikmeter. ”Det vill säga att de dyraste våningarna är de billigaste.”

I Stockholms stads modellarkiv finns närmare fem hundra modeller, staplade på hyllor, i lådor och skåp. Ett Stockholm i miniformat breder ut sig för våra ögon, en stad vars delar går att flytta runt. Kan arkivet som rum i egenskap av modellvärld, tidskapsel, förvaringsplats – för byggda såväl som obbyggda ”visioner” – bli ett verktyg för att förstå staden och varför den ser ut som den gör?

Ola Andersson beskriver modernismens stadsplanering och ombyggnaden av Stockholm i sin bok *Vykort från Utopia*. Arkitekternas fixering vid att ge staden en ny form, de modernistiska anläggningarna och funktionsseparerade zonerna. Vad gör de med livet i staden? Vad utmärker det urbana och hur kan staden underlätta för de utbyten mellan människor som han menar är dess viktigaste funktion? ”Den flygplats som inte är en centralstyrd anläggning och följer på förhand uttänkta rutiner och program är en mardröm” skriver han. ”Men en stad är inte ett stort hus och ett hus är inte en liten stad. Skillnaden mellan byggnader och städer är inte en skillnad i skala utan en artskillnad. Ingen anläggning kan åstadkomma en värdig eller fungerande miljö för det urbana livet, eller skapa det utrymme för oförutsägbarhet som endast en urban struktur kan rymma.”

I *Rummets rymder*, en slags inventering av de rum och platser som omger oss, beskriver Georges Perec det han uppfattar som obeboeliga rum. ”Föraktfull och ytlig arkitektur, höghusens och skyskrapornas fåfänga medelmåttighet, tusentals kyffen staplade på varandra. Det knappa, det kvävande, det lika, det futtiga, det på millimetern uträknade. Kåkstäder, betongförorter, det fientliga, det gråa, det opersonliga, det fula. Tunnelbanegångar, badhus, lagerlokaler, parkeringar, fabriker, kaserner, fångelser...” Listan fortsätter. Perec nämner aldrig ordet modernism i texten och den stad han utgår ifrån är Paris. Men visst känner vi igen oss? Vem vill egentligen bo i en modernistisk anläggning?

Index

En lika kritisk, men kanske något mera hoppfull, bild av det moderna samhällsbygget – i Sverige – ger Yvonne Hirdman i sin text *The Happy 30s – A Short Story of Social Engineering and Gender Order in Sweden*. Hon beskriver sin fascination för den närmast utopiska idé som låg till grund för planeringen av den svenska välfärdsstaten och av folkhemmet. Idén, att det är varje samhälles plikt att producera lycka för sina medlemmar. Men vad händer när ett fåtal ska definiera ”lycka” och ”ett gott liv” för de andra? Övergrepp blir oundvikliga, menar Hirdman. I sin avhandling *Att lägga livet till rätta* skriver hon: ”När människor skulle ordnas in under normer och föreställningar om ’hur det ska vara’ fanns det risk för övergrepp. När politiken breddes ut över tidigare ’mörka’ områden fanns det risk för övergrepp. Det gäller också oavsedda konsekvenser av det goda samhällets ’gåvor’ som förvandlar medborgare till barn, klienter, ’brukare’. Det handlar om synen på människor – ovanifrån och neråt.”

Att skapa en form. Att trycka ner den över en massa, att göra ett avtryck. Att titta ner över en stad och bestämma vilka byggnader som ska få vara kvar. Att skapa ett mönster – kanske en solfjäder – som bara går att uppfatta ovanifrån, ur fågelperspektiv. Att över huvud taget inte befinna sig i grodperspektivet. Att zooma ut, minska ner, förstora upp, sprida ut. Att övervaka, gripa in, dra sig tillbaka, betrakta.

Stockholm stads modellarkiv fick sin nuvarande form på sextiotalet då staden övergick från att tillverka modeller i en tusen del till en femhundredel. Modellerna blev dubbelt så stora. Planen var att bygga kvarter som kunde sättas samman till en enda stor modell över Stockholm, likt ett enormt pussel. Systemet slutfördes aldrig och för sex år sedan genomfördes en stor utrensning där ungefär tjugo ton modeller slängdes.

Anställda på modellenheten befarar att ”femhundredelsstaden” står näst på tur. Den är trots allt närmast museal – en historisk lämning som förlorat sin funktion. När övergår ett föremål från ”användning” till museets ”kyrkogård”? I denna gradvisa övergång, hur kan vi försvara ett föremåls värde och rätt att finnas kvar, om än med ändrat syfte?

På trettioalet skriver Walter Benjamin om samlande i sitt oavslutade *Passagearbete*: att det utmärks av föremål som ryckts ur sitt sammanhang för att uppgå i ett annat – i en typologi av föremål med liknande egenskaper. ”Samlande är en form av praktiskt minne, och av alla världsliga uttryck för ’närhet’ är det det mest bindande.” Han beskriver hur ett nytt föremål stiger upp ur havet som en ö, för att ingå i samlingens helhet. I ett skåp med enbart kyrkor står Engelbrektskyrkan på en rund plattform. Originalen har målats blått för att skiljas från de vita kopiorna. Nästan allt i arkivet är vitt och liksom upphöjt från sin omgivning.

Haifa, London, New York. Kvarteret Kolonisten, Brevbäraren, Flygmaskinen, Filmen.

Namnen öppnar associationer och berättar om sin tid. I Frihamnen fick kvarteren namn efter andra städer i världen, med vilka handel pågick. Kvarternamn har levt ett skyddat liv – många känner inte ens till namnet på sitt eget kvarter. Gatunamn skapar större intresse och har burit fler av samhällets viktiga funktioner. 1920, efter en namnrevision i slutet av 1800-talet med syfte att bringa ordning i stadens namn, inrättades Namnberedningen. Den blev ett led i visionen om att bygga ett modernt samhälle och en rationellt ordnad, väl fungerande stad.

I entréplan på Stadsbyggnadskontoret finns en skylt med en paragraf ur Plan- och bygglagen. Där står: ”I denna lag finns bestämmelser om planläggning av mark och vatten och om

Index

byggande. Bestämmelserna syftar till att, med hänsyn till den enskilda människans frihet, främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden och en god och långsiktigt hållbar livsmiljö för människorna i dagens samhälle och för kommande generationer.”

Framtid. Dåtid. Drömtid. Hur förhåller sig stadens form till formen för våra liv? Med tanke på de hierarkier som präglat framväxten av Stockholm – synliga i modellernas skala, i var och hur staden rivits, byggts och planerats, liksom av vem, i den tydliga uppdelningen mellan centrum och periferi – är det svårt att ta paragrafen på allvar. När får vi vara med och bygga en stad som inte sorterar sina invånare i fack eller knuffar dem längre och längre ut i en periferi? I modellsamhället Sverige – när får vi vara med och drömma?

Källor

Rummets poetik, Gaston Bachelard, bokförlaget Skarabé, Lund, 2000 (orig. *La poétique de l'espace*, Presses Universitaires de France, 1957)

Storstockholms bebyggelsehistoria. Markpolitik, planering och byggande under sju sekler, Ingemar Johansson, Gidlunds förlag, 1987

Intervjuer med Harri Anttila, modellör på Kart- och Modellenheten, i arkivet i samband med filmens produktion, februari-april 2017

Vykort från Utopia. Maktens Stockholm och medborgarnas stad, Ola Andersson, Dokument Press, Stockholm, 2012

Rummets rymder, Georges Perec, Modernista, Stockholm 2013 (orig. *Espèces d'espaces*, Éditions Galilée, Paris, 1974)

”The Happy 30s – A Short Story of Social Engineering and Gender Order in Sweden”, Yvonne Hirdman, text publicerad i: *Swedish Modernism. Architecture, Consumption and the Welfare State*, ed. Helena Mattsson and Sven-Olov Wallenstein, Black Dog Publishing, London, 2010

Att lägga livet till rätta - studier i svensk folkhemspolitik, Yvonne Hirdman, Carlssons, Stockholm, 2010 (första upplagan 1989)

The Arcades Project, Walter Benjamin, översättning av Howard Eiland och Kevin McLaughlin, Belknap / Harvard University Press, U.K., 1999 (orig. *Das Passagen-Werk*, 1927-1940)

Intervju med Kristian Rosengren, tjänsteman i Namnberedningen, Stadsbyggnadskontoret, mars 2017

Plan- och bygglagen 1 kap 1 paragrafen, Stockholm, 2011

Modellarkivet har filmats i Stadsbyggnadskontorets modellarkiv på Fleminggatan 4 i Stockholm våren 2017. Filmen har producerats i samarbete med Index – The Swedish Contemporary Art Foundation och Kart- och Modellenheten på Stadsbyggnadskontoret, Stockholm stad. Tack till Axel Wieder och Nathalie Åhbeck (Index) och till Harri Anttila, Kristian Rosengren, Annica Isacovic, Peter Magnusson, Cecilia Medin och Thomas Stenberg (Stadsbyggnadskontoret). Tack också till Ingela Johansson, Camilla Larsson, Malin Zimm och konstnärerna på Slakthusateljéerna.

Produktion

Regi, manus och klippning: Malin Pettersson Öberg

Kamera och postproduktion: Nils Fridén, Velourfilm

Musik: *Between the Buildings*, komponerad av Samuel Nicolas (2017)

Berättare: Helena Lopac. Ljudarbete: Johan Chandorkar, Umami Produktion

Producerat med stöd av: Index – The Swedish Contemporary Art Foundation och av Kart- och Modellenheten, Stockholm stad

som del av utställningsprojektet *The Promise*

© Malin Pettersson Öberg 2017

www.malinpetterssonoberg.com - www.indexfoundation.se

Index

Malin Pettersson Öberg THE MODEL ARCHIVE

Who builds the city and for whom? How do we organize our lives together? The miniature world invites us to dream, Bachelard writes in *The Poetics of Space*. "The cleverer we are at miniaturizing the world, the better we possess it. But in doing this, it must be understood that values become condensed and enriched in miniature. Platonic dialectics of large and small do not suffice for us to become cognizant of the dynamic virtues of miniature thinking. One must go beyond logic in order to experience what is large and what is small." But surely must dreams and visions – this ability to look at the world from above and move around its parts – entail a certain responsibility?

A housing inquiry from 1895, represented in the book *Storstockholms bebyggelsehistoria*, shows that every fourth person in the working population at the time lacked proper accommodation, and that seventy percent were estimated to lack the proper "air space per person" which, from a medical point of view, was considered minimal. That is, fifteen to twenty cubic meter or a floor space of five to seven square meter. Eight years later, the housing shortage had worsened and rents had increased with approximately thirty percent. A new inquiry showed that the air space per person in the newly produced apartments at Östermalm exceeded one hundred cubic meter. But despite the difference in space, the rent levels of the small apartments were considerably higher: 3,95 SEK compared to 2,92 SEK per cubic meter; "That is, the most expensive flats are the cheapest."

In the Stockholm City model archive, nearly five hundred models are stacked on shelves, in drawers and in cupboards. A Stockholm in miniature unfolds in front of our eyes, a city whose parts can be moved around. Can the archive as a space, in its capacity of model world, time capsule, storage space – for realized as well as unrealized "visions" – become a tool in comprehending the city and why it looks the way it does?

Ola Andersson describes modernist city planning and the reconstruction of Stockholm in his book *Vykort från Utopia*. The architects' obsession with giving the city a new shape, modernist facilities and function separated zones. What do they do to life in the city? What characterizes urbanity and how can the city facilitate those exchanges between people that he considers being its most important function? "Any airport that is not a centralized facility, following predetermined routines and programs, is a nightmare" he writes. "But a city is not a large house and a house is not a small city. The difference between buildings and cities is not a difference in scale but a typological difference. No facility can achieve a dignified or functioning environment for urban life, or create the space of unpredictability that only an urban structure can offer."

In *Species of Spaces*, a sort of inventory of the rooms and locations that surround us, Georges Perec describes what he perceives as uninhabitable spaces. "The architecture of contempt or display, the vainglorious mediocrity of tower blocks, thousands of rabbit hutches piled one above the other. The skimmed, the airless, the small, the mean, the very precisely calculated. Shanty towns, townships, the hostile, the grey, the anonymous, the ugly. The corridors of the Métro, public baths, hangars, car parks, factories, barracks, prisons..." The list continues.

Index

Perec never mentions the word modernism in his text and the city he departs from is Paris. But do we not recognise ourselves? Who would really want to live in a modernist facility?

An equally critical, but perhaps more hopeful, image of the modernist project – in Sweden – is given by Yvonne Hirdman in her text *The Happy 30s – A Short Story of Social Engineering and Gender Order in Sweden*. She describes her fascination with the nearly utopian idea which formed the basis of the Swedish Welfare State and "The People's Home". The idea that it is the duty of a society to produce happiness for its members. But what happens when the few are to define "happiness" and "a good life" for the others? Abuse is inevitable, Hirdman claims. In her dissertation, *Att lägga livet till rätta*, she writes: "When people were to be arranged under norms and concepts of 'how it should be' there were risks for abuse. When politics were unfolded over previously 'dark' areas there were risks for abuse. This also goes for unintended consequences of the good society's 'gifts' that transform citizens into children, clients, 'users'. It is about how people are viewed – from above and down."

To create a form. To press it down over a mass, to make an imprint. To look down over a city and decide which buildings to keep. To create a pattern – perhaps a hand fan – which is only perceivable from above, from bird's eye view. To never, ever, dwell at worm's eye view. To zoom out, scale down, enlarge, scatter. To surveil, intervene, withdraw, observe.

The model archive of Stockholm's Urban Planning Department got its current shape in the sixties, when the city switched from fabrication of models in scale 1:1000 to 1:500. The models became twice as big and the plan was to construct blocks that could be assembled into one large model of Stockholm, like a giant puzzle. The system was never completed and six years ago a huge cleaning was conducted, when approximately twenty tons of models were thrown out. Employees at the Model Unit fear that the "five hundredth city" is next in line. It is nonetheless nearly museumlike – a historical relic, having lost its function. When does an artefact transcend from "utility" to the museum's "graveyard"? In this gradual transition, how can we defend an artefact's value and right to remain, despite a different purpose?

In the 1930s, Walter Benjamin writes about collecting in his unfinished *Arcades Project*: that it is distinguished by objects that have been detached from their original context in order to enter into another – a typology of objects with similar qualities. "Collecting is a form of practical memory and of all the profane manifestations of 'nearness' it is the most binding." He describes how a new piece arises from the sea like an island, to enter into the completeness of the collection. In a cupboard with only churches stands Engelbrektskyrkan on a round platform. The original has been painted blue, to be distinguished from the white copies. Almost everything in the archive is white and somehow elevated from its surroundings.

Haifa, London, New York. Kvarteret Kolonisten, Brevbäraren, Flygmaskinen, Filmen. The names open associations and tell of their time. In Frihamnen the blocks were named after other cities in the world, with whom trade was taking place. Block names have lived a protected life – many people do not even know the name of their own block. Street names create more interest, and have carried many of society's important functions. In 1920, after a name revision by the late 1800s with purpose to bring order among the city's names, The Place-Names Committee was established. It became part of the vision to construct a modern society and a rationally organized, well-functioning city.

Index

At the entrance level of Stockholm's Urban Planning Department there is a sign with a paragraph from the Planning and Building Act. It says: "In this act there are regulations about planning of ground and water and construction. The regulations aim at, with regards to the freedom of the private individual, promote a societal development with equal and good social living conditions and a good and long term sustainable habitat for the people of today's society and for future generations."

Future time. Past time. Dreamtime. How does the shape of the city relate to the shape of our lives? Considering the hierarchies that seem to have formed the emergence of Stockholm – visible in the scale of models, in where and how the city has been demolished, planned and built, and by whom, in the obvious division between center and periphery – it is difficult to take the paragraph seriously. When will we be part of building a city that does not sort its citizens into compartments, or push them further and further out in a periphery? In the Swedish model society, when are we invited to dream?

Sources

Rummets poetik, Gaston Bachelard, Skarabé, Lund, 2000 (orig. *La poétique de l'espace*, Presses Universitaires de France, 1957)

Storstockholms bebyggelsehistoria. Markpolitik, planering och byggande under sju sekler, Ingemar Johansson, Gidlunds förlag, 1987

Interviews with Harri Anttila, The Model Unit, in connection to the production of the film, February – April 2017

Vykort från Utopia. Maktens Stockholm och medborgarnas stad, Ola Andersson, Dokument, Stockholm, 2012

Rummets rymder, Georges Perec, Modernista, Stockholm 2013 (orig. *Espèces d'espaces*, Galilée, Paris, 1974)

"The Happy 30s – A Short Story of Social Engineering and Gender Order in Sweden", Yvonne Hirdman, text published in: *Swedish Modernism. Architecture, Consumption and the Welfare State*, ed. Helena Mattsson and Sven-Olov Wallenstein, Black Dog Publishing, London, 2010

Att lägga livet till rätta - studier i svensk folkhemspolitik, Yvonne Hirdman, Carlssons, Stockholm, 2010 (1989)

The Arcades Project, Walter Benjamin, translation by Howard Eiland and Kevin McLaughlin, Belknap / Harvard University Press, U.K., 1999 (orig. *Das Passagen-Werk*, 1927-1940)

Interview with Kristian Rosengren, The Place-Names Committee, Stadsbyggnadskontoret, mars 2017

Plan- och bygglagen 1 chapter 1 paragraph, Stockholm, 2011

The Model Archive has been filmed in the Stockholm Urban Planning Department's archive of architectural models, located at Fleminggatan 4 in Stockholm, during the spring 2017. The film has been produced in collaboration with Index – The Swedish Contemporary Art Foundation and The Model Unit at the Urban Planning Department, City of Stockholm. Thank you Axel Wieder and Nathalie Åhbeck (Index) and Harri Anttila, Kristian Rosengren, Annica Isacovic, Peter Magnusson, Cecilia Medin and Thomas Stenberg (The Urban Planning Department). Thank you also Ingela Johansson, Camilla Larsson, Malin Zimm and the artists at Slakthusateljéerna in Stockholm.

Production

Direction, script and editing: Malin Pettersson Öberg

Camera and postproduction: Nils Fridén, Velourfilm

Music: *Between the Buildings*, composed by Samuel Nicolas (2017)

Narrator: Helena Lopac. Sound work: Johan Chandorkar, Umami Produktion

Produced with the support of Index – The Swedish Contemporary Art Foundation

and of The Model Unit, City of Stockholm, as part of the exhibition project *The Promise*

© Malin Pettersson Öberg 2017

www.malinpetterssonoberg.com - www.indexfoundation.se